

Всесвітня історія

УДК 94 (437)

Ігор Десятничук

«Декрети Бенеша» та вигнання німців із Чехословаччини після Другої світової війни

У статті проаналізовано значення та роль т. зв. декретів Бенеша в процесі виселення німецької меншини з Чехословаччини у перші післявоєнні роки. Проблема висвітлено в контексті внутрішньополітичної ситуації в країні у 1945–1948 рр. та позиції держав антигітлерівської коаліції щодо післявоєнного ладу в Європі. Схарактеризовано наслідки застосування декретів на практиці для німецької меншини.

Ключові слова: Е. Бенеш, «декрети», колективна провина, вигнання, виселення, трансфер, німецька меншина, великі держави, відповідальність, громадянські права, ретрибуція.

Десятничук И. «Декреты Бенеша» и изгнание немцев из Чехословакии после Второй мировой войны. В статье проанализированы значение и роль так называемых декретов Бенеша в процессе выселения немецкого меньшинства из Чехословакии в первые послевоенные годы. Проблема освещается в контексте внутривнутриполитической ситуации в стране в 1945–1948 гг. и позиции государств антигитлеровской коалиции относительно послевоенного строя в Европе. Охарактеризованы последствия применения декретов на практике для немецкого меньшинства.

Ключевые слова: Е. Бенеш, «декреты», коллективная вина, изгнание, выселение, трансфер, немецкое меньшинство, великие государства, ответственность, гражданские права, ретрибуция.

Desyatnychuk I. “Decrees of Benesh” and expulsion of Germans from Czechoslovakia after Second World War. Significance and role of so-called “Decrees of Benesh” in the process of German minority eviction from Czechoslovakia during first postwar years are analyzed in the article. Problem is highlighted in the context of internal political situation in the country during 1945–1948 and Anti Hitlerite coalition states opinion on postwar order in Europe. Consequences of decrees application in practice for German minority are characterized.

Key words: E. Benesh, decrees, collective guilt, expulsion, eviction, transfer, German minority, significant states, responsibility, civil rights, retribution.

Постановка наукової проблеми та її значення. Тема виселення близько 3-х млн німців із післявоєнної Чехословаччини разом із висвітленням подій 1918, 1938–1939 і 1968 рр. є однією з ключових серед тем, що їх досліджують чеські історики. В результаті трансферу німецького та німецькомовного населення ЧСР, що відбувався в 1945–1946 рр., Чехія перетворилася на етнічно гомогенну країну, а пам'ять про виселення стала однією з основ сучасної чеської національної ідентичності.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Організації вигнанців Судетське німецьке земляцтво (Sudetendeutsche Landsmannschaft) та Спілка вигнанців (Bund der Vertriebenen) після 1989 р. висунули гасло скасувати т. зв. декрети Бенеша, що у спрощеній формі резюмувало вимоги повернути їм чехословацьке громадянство, майно і «право на батьківщину». Вступ Чехії до Європейського Союзу у 2004 р. максимально загострив дискусію в середовищі політиків, юристів-правників, істориків та звичайних громадян по обидва боки чесько-німецького кордону. Таким чином, тема виселення німців залишається політизованою та ускладнює взаємовідносини Німеччини та Чеської Республіки.

Суперечка точиться не так навколо законності, як навколо легітимності заходів, ужитих щодо судетських німців. Оскільки останні масово підтримали вступ гітлерівських військ на територію Чехословаччини в 1939 р., то суперечка полягає у тому, чи можна в ім'я демократії по-насилницькому виселити національну меншину, і чи можна зробити так, щоб це не позначилося на демократії.

Едвард Бенеш очолював чехословацький уряд в еміграції з кінця 1938 р. до осені 1945 р. В умовах відсутності вільно обраного парламенту він видав 143 «декрети» [2, с. 119]. Декрети почали видавати відразу після визнання Великою Британією чехословацького тимчасового уряду на основі конституційного закону про тимчасову виконавчу владу від 15.10.1940 р. Президентські декрети видавали за пропозицією уряду, а від 1942 р. – і Державної ради. Вони стосувалися найрізноманітнішої проблематики, тому важко точно з'ясувати, скільки декретів безпосередньо чи опосередковано стосуються вигнання та проблеми меншин.

Із 1944 р. зміст декретів спрямовується на підготовку післявоєнного законодавства, оновлення конституційної, політичної та господарської системи ЧСР. Низка декретів втілювала в життя концепцію правової безперервності ЧСР. Зокрема, 22.02.1945 р. видано декрет, який уповноважував президента республіки здійснювати законодавчу владу до створення Тимчасових національних зборів [7, с. 49].

Антинімецька та антиугорська післявоєнна політика ЧСР передбачала цілковите зникнення цих меншин [13, с. 323]. Щодо безпосередньо трансферу німецького населення не було прийнято жодного закону чи декрету. Для проведення виселення використовувалися як урядові постанови та інструкції Міністерств внутрішніх справ та оборони, так і законодавство І Республіки, зокрема закон про перебування іноземців № 52 від 1935 р. [7, с. 50].

Для визначення осіб, котрих мали виселяти, ключовим був декрет від 02.08.1945 р. № 33 про упорядкування чехословацького державного громадянства осіб німецької та угорської національності. Це головна передумова виселення, оскільки осіб без громадянства можна було безперешкодно виганяти з території. Декрет позбавляв громадянства усіх німців та угорців та відкривав можливість для їх трансферу. Він окреслював коло осіб, яким громадянство зберігалось, або тих, хто міг знову його набути протягом шести місяців від 10.06.1945 р. Це, зокрема, в'язні концтаборів, інші категорії населення, що його переслідували нацисти, учасники руху Опору, емігранти, родичі знищених за антифашистську діяльність та померлих у концтаборах. Чеський історик Я. Куклік вважає, що це означає незастосування принципу колективної провини, навіть якщо публічно йшлося про покарання німецької меншини, яка «зрадила чехословацьку державу» [7, с. 51]. Проте можливість конкретної реалізації звернень щодо збереження або повторного набуття громадянства в умовах 1945 р. видається щонайменше сумнівною. Тож розгляд заяв мав відбуватися після завершення виселення [7, с. 53]. На практиці зусиллями лівих партій прерогативою іменуватися антифашистами змогли скористатися лише члени комуністичної та соціал-демократичної партій. Тим самим кількість «вірних республіці» німців було зведено до мінімуму [10]. Проблемою стало й те, що декрет не визначав критеріїв визначення приналежності до німецької народності. Це робили на місцях національні комітети. На практиці національність найчастіше визначали на основі громадянства.

Питання щодо власності німців, зокрема конфіскації їх майна, визначали декрети № 5, 12, 108 від 1945 р. Німецького майна стосувалися і декрети про націоналізацію № 100–103, за якими майно німецької держави, юридичних осіб та осіб, які втратили громадянство, націоналізувалося без компенсації. Ця категорія декретів торкалася й усіх осіб, які були визначені як «зрадники та колабораціоністи».

Застосування цих декретів частково стосувалося періоду так званого дикого переміщення («*díkovy odsun*»). Часто декрети застосовували у випадках, яких вони не стосувалися. Це був грабунок без огляду на будь-які правові норми [7, с. 54].

Конфіскація поєднувалася з питанням відшкодування збитків, спричинених німецькою окупацією. Декрет № 5, що скасовував майнові операції, здійснені після 29.09.1938 р., відкривав можливість для реституції. Останню остаточно визначав закон № 128 від 16.05.1946 р.

За законом № 12 від 21.06.1945 р. конфіскували землю, власниками якої були німці та угорці, без огляду на їх державну приналежність, за винятком активних учасників боротьби за збереження цілісності та звільнення Чехословаччини [7, с. 55]. Після цього здійснювався прискорений розподіл конфіскованої землі серед чеських власників.

Декрет № 108 від 25.10.1945 р. конфіскував без компенсації рухоме й нерухоме майно та майнові права (цінні папери, банківські вклади і т. п.), за винятком майна, що забезпечувало найнеобхідніші життєві потреби.

24.10.1945 р. проголошувалися декрети про націоналізацію. Декрет № 100 про націоналізацію промислових підприємств забезпечував одержавлення заводів, на яких було понад 500 працівників. Націоналізація відбувалася з компенсацію власникам, за винятком державних підприємств Рейху, нацистських юридичних та фізичних осіб, позбавлених чехословацького громадянства. Декрет № 101 стосувався підприємств харчової галузі, декрети № 102 та 103 – банків та страхових товариств.

Важливе значення мав декрет № 16 від 19.06.1945 р. (великий ретрибуційний декрет), що встановлював покарання за дії в період із 28.05.1938 р. до 31.12.1946 р. Для розгляду справ утворювалися надзвичайні народні суди. Йшлося про покарання воєнних злочинців та колабораціоністів. Окрім позбавлення свободи, призначали такі покарання, як позбавлення громадянської гідності, праця в трудових таборах, конфіскація майна, смертна кара. У декреті № 126 йшлося про створення трудових таборів. Окремо існували і табори, призначені для зосередження німців, яких виселяли. Був

виданий декрет № 71 про трудову повинність осіб, позбавлених громадянства. Загалом ретрибуція тривала до 04.05.1947 р. Більшість підозрюваних з числа німців не була засуджена, оскільки покарання переривалося виселенням [7, с. 60].

28.10.1945 р. відбулося перше засідання Тимчасових національних зборів, на якому Бенеш закликав до схвалення президентських декретів. 28.03.1946 р. прийнято остаточну редакцію конституційного закону № 57, згідно з яким декрети президента республіки схвалюються та проголошуються законом.

Загалом з правового погляду декрети мали низку недоліків і проблем, що виникали під час їх реалізації. Окремі декрети часто взаємно не узгоджувалися, не завжди стосувалися того самого кола людей [13, с. 326]. Прикладом може бути декрет № 138 від 27 жовтня 1945 р. (малий ретрибуційний), що криміналізував дії, які засвідчували громадянську нелояльність. За декретом правосуддя здійснювали карні пошукові комісії. Шкала провин за декретом була дуже широкою: від важливих проявів нелояльності (зміна національності з чеської на німецьку з корисливих мотивів, діяльність у нацистських організаціях, підтримка заходів із денационалізації чехів) до менш суттєвих (єдиноразова участь у громадському зібранні фашистської організації, виписування відповідного часопису, нападки на чехословацьку державність у стані сп'яніння) [5, с. 466]. Декрет мав пояснити, яка поведінка в умовах окупації з погляду державних інтересів прийнятна, а яка ні. З німцями для комісій було дещо складно, бо малий декрет не стосувався німців, позбавлених громадянства [5, с. 467]. Але комісії мали перевіряти, чи між ними немає денационалізованих чехів, засудження яких – мета декрету. Німецькі антифашисти мали доводити власну антифашистську діяльність або переслідування з боку нацистів. У разі успіху вони ставали об'єктом уваги малого ретрибуційного декрету і розглядалися в аспекті приписування себе до німецької народності. Німцями, призначеними для депортації, комісії займалися, аби з'ясувати, чи справді йдеться про етнічних німців. При цьому рішення комісії не впливало на можливість уникнути виселення [5, с. 468]. Найчастіше ті, кого виселяли, й не підозрювали про кримінальне провадження проти них. Таким чином, дії проти німців більше залежали від позиції місцевих органів влади, ніж від правових норм. Глобальне виселення усіх німців, яке сталося насправді, юридично оформлено не було.

Серед факторів, що визначили долю судетських німців, називають насамперед позицію СРСР, Великобританії, США. Питання примусового виселення перед великими державами вперше постало в грудні 1941 р. в ході переговорів Е. Ідена та Й. Сталіна [6, с. 27]. Е. Бенеш свідчить, що принципову згоду на виселення дали Сталін та Рузвельт у червні 1943 р. [3]. Акції виселення почалися, коли територія Чехословаччини перебувала під контролем радянських та американських окупаційних військ. М. Блев вважає роль великих держав вирішальною: «...якби не підтримка виселення з боку великих держав, чехи змирилися б із тим, що треба залишити на місці німецьке населення...» [2, с. 122]. Рішення про трансфер приймали великі держави, однак немає сумнівів, що уряд Бенеша його політично ініціював та реалізував практично. Таким чином, чехословацька влада є співучасником трансферу німців й відповідає за це [9, с. 347]. Водночас усі наявні документи свідчать, що союзники ухилялися від прямої відповіді на запити Бенеша щодо долі німецької меншини [8, с. 247]. Саме це дає змогу В. Брігелю зробити висновок, що згоди великих держав не було [4, с. 206–227]. Однак згода була де-факто, оскільки неодноразово висловлювалися застереження щодо способу проведення трансферу (приклад – інструкції американській делегації на Ялтинську конференцію) [8, с. 248]. У своїх «Мемуарах» Бенеш дає зрозуміти, що саме він зміг переконати союзників у необхідності звільнити Європу від німецьких меншин.

Восени 1941 р. з'явилися перші висловлювання Бенеша щодо можливості переміщення. До 1943 р. міра та обсяги планованого примусового виселення були незрозумілими, а висловлення Бенеша щодо цього питання – суперечливими. На кінець 1943 р. існує принципова згода усіх партій в еміграції та союзників. Але до останнього США, Англія та СРСР висловлювали сумніви й застереження. Німецькі історики схиляються до думки, що запевнення союзників про дієву підтримку виселення ніколи не було досягнуто, втім як і жодного опору з політичних чи гуманітарних причин.

Рішуче проти виступили лише німецькі соціал-демократи [11, с. 236]. Близько 3 тис. німецьких соціал-демократів, що втекли із Судет, перебували в еміграції поряд із чехословацькими політиками в Англії. Переговори їхніх представників із урядом Бенеша провалилися через вимоги лідера соціал-демократів В. Якша (твердої обіцянки територіальної автономії для німців після війни, неучасті німецьких емігрантів у збройних з'єднаннях під егідою емігрантського уряду) та висловлену незгоду із денонсацією Мюнхенської угоди урядом Великобританії. Також В. Якш активно підкреслював право судетських німців на самовизначення, включно із можливістю самостійно вирішувати питання про власне державно-правове становище [6, с. 27], що не влаштувало Бенеша. Це було іще одним

фактором поступової радикалізації позиції Бенеша, який включає питання виселення у ширший контекст безпеки післявоєнного устрою в Європі.

Я. Куклик вважає, що рішення про виселення було прийняте під тиском комуністів. У багатьох діях КПЧ керувалася директивами, що надходили з Москви. Радянський чинник бачиться і в тому, що виселення проводив уряд Національного фронту, який було утворено після візиту до Москви Е. Бенеша в березні 1945 р., коли прем'єр-міністром був призначений колишній посол ЧСР в СРСР, лівий соціаліст З. Фірлінгер [10]. Е. Нитнер вважає, що ціна згоди Сталіна на виселення була дуже високою – вплив КПЧ в майбутньому уряді та підвищення ролі національних комітетів [11, с. 237]. Перебільшення ролі радянського фактору є основою «любленого міфу судетонімецьких політиків та істориків: якби не було переміщення німців, Чехословаччина не була б інтегрована до радянської імперії» [9, с. 349].

Однак Я. Куклик переконує, що бачити у виселенні німців лише комуністичний вплив – це односторонньо, оскільки ще в листопаді 1944 р. чехословацький уряд у вигнанні попросив союзників прийняти до Німеччини (після її поразки) німців – загалом близько 1,6 млн осіб (у ЧСР передбачалося залишити максимум 800 тис. німців).

Сприятливим фактором для виселення стала атмосфера в Чехії, викликана терором нацистів на завершальному етапі війни. Гасло антинацистської боротьби було замінене на антинімецьку.

4 квітня 1945 р. у Кошице було створено перший післявоєнний уряд, який своїм проголошенням декларував усім активним противникам німецької політики підтвердження державного громадянства. Виселення загрожувало тим, хто за злочини проти республіки та народу не буде засуджений судом до смертного вироку. Таким чином, Е. Бенеш запропонував позбавити громадянських прав німців та угорців в ім'я побудови національної та соціалістичної держави. Кошицька урядова програма передбачала переміщення та глибоке і тривале втручання. Проте В. Курал вважає, що після її прийняття доля німців, яких позбавляли чехословацького громадянства, залишалася відкритим питанням. Таким чином, останньою краплею, яка схилила саме до такого рішення, історик вважає дії німців в ході чехословацького повстання, що розпочалося 5 травня 1945 р. у Празі [8, с. 250].

Після капітуляції Німеччини починається брутальна революційна фаза ставлення до німців, спричинена націоналізмом, помстою за злочини нацистів та соціально-революційним фанатизмом. Починається «дикі переміщення», коли, заперечуючи концепцію індивідуальної провини, влада та військові почали керуватися принципом колективної відповідальності німців за всі жахіття минулої війни.

Акцію здійснювали сили руху Опору, революційні загони за підтримки радянських окупаційних сил та національні комітети. Керувала цією акцією Національна рада (координаційний центр опору), створена в 1943 р. Дикий терор (грабунок, вбивства, походи смерті, примусова праця) з метою вигнання тривав до кінця липня 1945 р. [11, с. 238]. Німецькі історики заперечують спонтанний та неорганізований характер цих дій, оскільки «в основі ніби незапланованих дій приховувалася якась фатальна систематичність» [14, с. 333].

Висловлюється думка, що терор проти німців виконував функцію підготовки до Потсдамської конференції і мав на меті тиск на союзників. У Потсдамі пролунав заклик припинити несанкціоноване виселення і здійснити його організовано та гуманно [11, с. 239–240]. Підтримку та легітимізацію виселення забезпечував пункт 13 Потсдамської угоди від 2 серпня, що санкціонував «трансфер німецького населення до Німеччини, здійснений гуманним способом». Якщо теза про колективну провину позначалася у декретах президента Бенеша формулами про упослідження «німців та угорців», «зрадників та колаборантів», «інших ворогів держави», то вона ж обмежувала і перехід до «гуманного» виселення згідно із рішенням у Потсдамі [6, с. 28].

Це дало можливість німецьким історикам факт утрати німцями майна на суму 20 млрд доларів у ході переселення кваліфікувати як пряме порушення угоди [14, с. 329]. Водночас В. Макрлік наполягає на фізичній неможливості переміщення нерухомого майна [9, с. 348].

Німецький історик Е. Нитнер замислюється над термінологією, що позначає трансфер німецького населення. Серед уживаних понять найчастіше використовують «вигнання», під яким розуміють пряме чи непряме насильство, що веде до залишення рідного краю. Також використовують поняття «втеча» – залишення рідного краю під тиском; «виселення», «переселення», «трансфер», «переміщення» – організовані державою заходи. Останні два поняття містяться в п. 12 Потсдамського протоколу і їх використовує чеська сторона. Вони створюють уяву гуманної та впорядкованої акції [11, с. 233].

Проте організоване виселення почалося тільки після підписання угод між чехословацьким урядом та американською окупаційною адміністрацією (січень 1946 р.) і радянською окупаційною

владою (травень 1946 р.) в Німеччині і тривало до середини 1947 р. Це дає підстави німецьким історикам вважати, що переміщення не засновувалося на рішеннях Потсдама.

Окремою проблемою є встановлення кількості жертв трансферу та засудження і відповідальність винуватців. 8 травня 1946 р. Тимчасові національні збори ЧСР прийняли закон № 115 «Про правомочність дій, пов'язаних із боротьбою за відновлення свободи чехів і словаків». Амністувалися дії, здійснені в період від 30 вересня 1938 р. до 28 жовтня 1945 р., що є карними згідно з іншими чинними законами, метою яких була боротьба за відновлення свободи чехів і словаків або справедлива відплата за дії окупантів [11, с. 240]. Це означало виправдання усіх заходів проти німців у зазначений період.

Загалом 475 німців народні суди засудили до смерті, майже стільки ж – до довічного ув'язнення. Після депортації приблизно 2,2 млн німців у країні залишилася десята частина німецького населення (за переписом 1950 р. – 163 тис. осіб [10]). Часто вказують лише орієнтовну кількість (наприклад, за Рене Петрашем – близько 200 тис. [13, с. 326]). На початку 90-х років ХХ ст. у німецьких джерелах визначали приблизну кількість жертв цифрою «250 тис. прямих і непрямих жертв чеської політики реваншу та насильницького переселення»; у чеських – 40 тис. осіб [14, с. 330].

На початку 1990 р. була створена німецько-чехословацька комісія істориків для вироблення єдиного погляду на складні питання спільного минулого з метою примирення. Її перші висновки щодо кількості жертв переміщення – між 19 та 30 тис. [6, с. 29]. Наприкінці 1996 р. комісія опублікувала заяву для загалу, в якій визначила цифру в 25–30 тис. німецьких жертв виселення [1, с. 114].

Після завершення Другої світової війни Чехословаччина офіційно мала повернутися до міжвоєнних правових норм, але через загальне переконання в тому, що меншини стали причиною падіння першої республіки, відновлення їх прав було відкинуто. Німці, які залишалися в країні, і надалі не мали громадянства та вважалися ненадійним елементом [13, с. 326]. Загалом перемогла концепція інтеграції німців до суспільства з подальшою їх асиміляцією. До січня 1949 р. відбувалося виселення німців із прикордоння до внутрішніх районів Чехословаччини. Німців, які залишилися, зрівняли у громадянських правах лише на початку 50-х років, однак, попри достатню їх чисельність, вони жодних прав як меншина не отримали [13, с. 324]. За висновками М. Пероуткової, з того часу в усіх офіційних чеських публікаціях виселення і вигнання німців у 1945–1946 рр. трактується як єдине справедливе ров'язання німецького питання. Такий підхід дуже сумнівний, вважає дослідниця, оскільки не розрізняє нацистів, звичайне німецьке населення, німецькомовних євреїв і антифашистів [12].

Висновки. Таким чином, доля судетських німців після Другої світової війни була визначена цілою низкою факторів. Серед основних слід назвати загальну підтримку населенням Судет нацизму та входження провінції до складу Рейху в 1938 р., терор німців проти чехів у роки окупації, позицію держав антигітлерівської коаліції щодо німецького питання, безкомпромісну позицію чеського руху Опору, практику масових депортацій, що була унормована в роки війни, політичну боротьбу між комуністами та демократами в Чехословаччині в 1945–1948 рр.

У чеській пропаганді колективної провини переміщення пояснювали участю судетських німців у терорі проти чехів у Протектораті та імперській провінції Судети та підтримкою партії Генлейна на виборах 1938 р., яка потрактовувалася як зрада батьківщини.

Акції «дикого вигнання» лише частково можна оцінювати як стихійні. Декрети Бенеша у післявоєнній атмосфері загального бажання помсти легалізували антинімецькі настрої, проте застосування принципу колективної провини не може бути виправданим навіть із врахуванням наведених вище факторів та обставин. Хоча декрети лише створили «технічний інструментарій» для здійснення трансферу, логічно, що акція вигнання пов'язується безпосередньо з іменем Бенеша. Однак не можна покладати провини за вигнання німців на чехів як спільноту. Відповідальність за конкретні злочини проти німецького цивільного населення мають нести конкретні журналісти, військові, політики. Чехословацький уряд, який ці злочини амністував, узяв на себе таку відповідальність.

Джерела та література

1. Базен А. Створення спільної історичної оповіді: комісії істориків – архітектори примирення // Європа та її болісні минувшини / авт.-упоряд. Ж. Мінк і Л. Неймайер ; пер. з фр. Є. Марічева. – К. : Ніка-Центр, 2009. – С. 105–118.
2. Блев М. Про чеську демократію і «декрети Бенеша» // Європа та її болісні минувшини / авт.-упоряд. Ж. Мінк і Л. Неймайер ; пер. з фр. Є. Марічева. – К. : Ніка-Центр, 2009. – С. 119–128.
3. Beneš E. Paměti: Od Mnichova k nové válce a k novému vítězství / E. Beneš. – Praha, 1947.
4. Brügel J. W. Češi a Němci 1939–1946 / J. W. Brügel. – Praha : Academia, 2008. – 415 s.

5. Chrobáková Lněničková A. «Malý» retribuční dekret a německy hovořící obyvatelstvo v Ostravě v letech 1945–1948 / A. Chrobáková Lněničková // Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945 / Adrian von Arburg, Tomáš Dvořák, David Kovařík a kol. ; Edice Země a kultura střední Evropy. Sv. 15 ; Hlavní redaktor prof. J. Malíř. – Brno : Matice moravská, 2010. – S. 465–470.
6. Konfliktní společenství, katastrofa, uvolnění: náčrt výkladu německo-českých dějin od 19 st. / red. I. Weidenhofferova. – Praha, 1996. – 39 s.
7. Kuklík J. Dekrety prezidenta republiky ve vztahu k německé a maďarské menšině / J. Kuklík // Konec soužití Čechů a Němců v Československu: sborník k 60. výročí ukončení II světové války / Hynek Fajmon, Kateřina Houšková (eds.). – Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005. – S. 47–62.
8. Kural V. Místo společenství – konflikt! Češi a Němci ve velkoněmecké říši a cesta k odsunu 1938–1945 / V. Kural. – Praha : Ustav mezinárodních vztahů, 1994. – 295 s.
9. Makrlík V. Češi a Němci. Studie proveditelnosti společných dějin a budoucnosti / V. Makrlík. – Praha : Ideal, 2009. – 404 s.
10. Německé menšiny v právních normách. 1938–1948. Československo vesrovnání s vybranými evropskými zememi / k vydání připravili: Jiri Pešek, Oldřich Tóma, Manfred Kittel, Horst Möller. – Brno ; Praha : Nakladatelství Dolpnek a Ústav pro soudobé dějiny, 2006. – 601 s.
11. Nittner E. Vyhnání sudetských Němců a konec německo-českého sousedství v českých zemích (1945–1946) / E. Nittner // Tisíclet česko-německých vztahů. – Praha : Panevropa, 1995. – S. 245–262.
12. Peroutková M. Vyhnání. Jeho obraz v české a německé literatuře a ve vzpomínkách / M. Peroutková. – Praha : Libri, 2008. – 204 s.
13. Petráš R. Specifika právního postavení Němců napočátku komunistické éry / R. Petráš // Německy mluvící obyvatelstvo v Československu po roce 1945 / Adrian von Arburg, Tomáš Dvořák, David Kovařík a kol. ; Edice Země a kultura ve střední Evropě. Sv. 15 ; Hlavní redaktor prof. J. Malíř. – Brno : Maticemoravská, 2010. – S. 318–335.
14. Seibt F. Německo a Češi. Dějiny jednoho sousedství uprostřed Evropy / F. Seibt. – Praha : Academia, 1996. – 464 s.

УДК 94(470+571)«1914/1918»:159.954.2«1812»

Сабіна Котова

Образ «Вітчизняної війни» в конструюванні колективної пам'яті росіян напередодні та під час Першої світової війни (1914–1918 рр.)

У статті проаналізовано прояв феномену «колективної пам'яті» в контексті конструювання образу «Вітчизняної війни» 1812 р. у свідомості росіян напередодні та під час Першої світової війни (1914–1918 рр.) Схарактеризовано роботи періоду війни 1812–1814 рр., історіографія початку ХХ ст., публіцистика періоду Першої світової війни та сучасні наукові розвідки.

Ключові слова: колективна пам'ять, колективні уявлення, Вітчизняна війна 1812 р., Перша світова війна, «образ ворога».

Котова С. Образ «Отечественной войны» в конструировании коллективной памяти россиян накануне и во время Первой мировой войны (1914–1918 гг.). В статье рассматривается проявление феномена «коллективной памяти» в контексте конструирования образа «Отечественной войны» 1812 г. в сознании россиян накануне и во время Первой мировой войны (1914–1918 гг.). Анализируются труды периода войны 1812–1814 гг., историография начала ХХ в., публицистика периода Первой мировой войны и современные теоретические труды. Проиллюстрирована основная цель государственной идеологии России в начале ХХ ст. – легитимизация главной российской имперской идеи о гегемонии через глорификацию образа победоносной Отечественной войны 1812 г. Прослеживаются изменения «государственного образа врага» с французов на немцев и смены идеологических конструктов образа Отечественной войны. Именно в годы Первой мировой войны был поставлен вопрос о значении Заграничного похода 1813–1814 гг. в дальнейшей истории Европы. Сделан вывод о важности образа «Отечественной войны» в конструировании коллективной памяти начала ХХ ст. Отвага героев Отечественной войны 1812 г. служила примером для подражания в годы Первой мировой войны.

Ключевые слова: коллективная память, коллективные представления, Отечественная война 1812 г., Первая мировая война, «образ врага».

Kotova S. The Image of the «Patriotic war» in the Constructing of the Collective Memory of Russia Before and During World War I (1914–1918). The demonstration of the phenomenon of the «collective memory» in the sense of the constructing of the image of “Patriotic War” of 1812 in the consciousness of the Russians before and during World War I (1914–1918) is reviewed in this article. The works of the war period (1812–1814), the